

Ramutė Dragenytė

ŠIUOLAIKINĖS ISTORIOGRAFIJOS POKYČIAI: JÖRNO RŪSENO KONCEPCIJA

Anotacija. Straipsnyje aptariama šiuolaikinio vokiečių istoriko ir istoriografijos teoretiko Jörno Rūseno, ne kartą apsilankiusio ir Lietuvoje, istoriografijos koncepcija. Apžvelgiama Rūseno mąstymo sklaida istoriografijos tradicijoje. Rūsenas tęsdamas vokiečių tradiciją apmąsto istoriografijos procesus, laiko sampratą istorijoje ir žmogaus kultūrinės orientacijas. Jo istoriografijos koncepcija padeda atskleisti šiuolaikinės istoriografijos pokyčius, istorikų požiūrį į istorinius faktus, objektyvumą ir metodinį racionalumą. Rūsenas išskyla kaip nuosaikus vokiškosios hermeneutikos tęsėjas ir modernios bei postmodernios minties derintojas. Straipsnyje dėmesys skiriamas Rūseno išplėtotai istorinės sąmonės sampratai ir istorinio pasakojimo tipologijai.

Raktažodžiai: Jörnas Rūsenas, istoriografija, istorinis pasakojimas, istorijos teorija.

KODĖL JÖRNAS RŪSENAS?

2007 m. pasirodžiusi į lietuvių kalbą išversta vieno žymiausių šiuolaikinių vokiečių istorikų ir istoriografijos teoretikų Jörno Rūseno (g. 1938) darbų rinktinė *Istorika* sulaukė kaip reta didelio populiarumo ir net kritinio pobūdžio klausimų – kodėl Rūsenas, kodėl doktorantai ieško išminties būtent šio vokiečių teoretiko darbuose? Kuo Rūseno darbų vertimas į lietuvių kalbą svarbus lietuvių istoriografijai, permąstančiai save pačią? Pasak Kęstučio Dubniko, teigti, kad „istorija tyrinėja tik praeitį, tai, kas buvo ir ko jau niekaip

nėra, veikiau yra mistinė nebūties paieška, o ne mokslas“¹. Šiandienės epistemologinės problemos kelia istorijos įrodymo klausimą ir dažniausiai prieinama prie išvados, jog nėra būdo, kaip pažinti, ar istorija yra tikra. Istorinę tiesą pakeičia susitarimas, o *teisingą* praeities įvertinimą patraukli ir neutrali sąvoka – *korektiška* interpretacija². Tokios korektiškos ir racionaliai metodiškai motyvuotos interpretacijos šalininku galima laikyti Rūseną, nevengiantį kelti opių istorinės krizės, traumos ir identiteto problemų.

Tiesa, Vasilijus Safronovas Rūseno rinktinės sudarytojui Zenonui Norkui priekaištavo dėl įvardiniamo straipsnyje nepateikto platesnio teorijų konteksto, kuriame konfigūruotų Rūseno idėjos. Safronovui užkliuvo ir kai kurių sąvokų („istorinė atmintis“ ar „istorinė sąmonė“, „atminimo kultūra“ ar „istorinė kultūra“) vartojimas Rūseno žodyne – ar nebus garbus vokiečių profesorius ką nors supainiojęs ir iš savo pirmtakų pasiskolintas sąvokas pavartojęs ne ta reikšme? Kokį nuostolį patirs lietuvių istoriografija, jei vietoje atminimo kultūros tyrinės istorinę kultūrą³? Rūsenas ne kartą lankėsi Lietuvoje, 1996 m. dalyvavo Vilniuje vykusioje tarptautinėje mokslinėje konferencijoje, iki rinktinės pasirodymo buvo publikuotas ne vienas straipsnis. Norkus Rūseno teorines idėjas yra pristatęs savo studijoje *Istorika* (1996), jis Rūseną priskiria prie šiuolaikinės humanistikos elito ir spėja, kad ateityje šis istorikas gali būti vadinamas istorijos etikos ir istorijos didaktikos klasiku⁴.

Rūseno mąstymo laukas neapsiriboja siauru vienos kultūros, valstybės, tautos, vieno naratyvo nagrinėjimu ar keletu problemų išskėlimu. Tarpkultūrinės komunikacijos epochoje skirti dėmesį tik

¹ Kęstutis Dubnikas, „Istorijos būtis ir suprantančioji istorija“, in: *Lietuvos istorijos studijos*, 1997, t. 4, p. 224.

² Sąvoka „korektiškas įvertinimas“ ypač mėgstama istorikų veikaluose. Pvz., Aurimas Švedas, *Matricos nelaisvėje: Sovietmečio lietuvių istoriografija (1944–1985)*, Vilnius: Aidai, 2009.

³ Vasilijus Safronovas, „Ką tyrinėsime – istorinę kultūrą ar atminimo kultūrą?“, *Kultūros barai*, 2007, Nr. 7, p. 2–6.

⁴ Jörn Rūsen, *Istorika*, sud. Zenonas Norkus, iš vok. k. vertė Arūnas Jankauskas, Vilnius: Margi raštai, 2007, p. 11–36.

vienai kultūrai Rūsenui atrodo tiesiog anachronizmas. Jis, kaip ir dera solidžiam vokiečių profesoriui, pedantiškai reflektuoja ir klasifikuoja tai, kas nuveikta istorijos moksle, dėsto savuosius supratimo – istorijos aiškinimo – principus. Svarbiausi Rūseno tyrinėjimo interesai – istorijos filosofija, istorinė kultūra, humanizmas ir tarpkultūrinė dimensija, istorijos politika ir istorijos estetika⁵. Rūseno istoriografijos disciplinarines matricas sudaro penki aspektai – pažinimo interesai ir orientacija laike, praeities patyrimo teorijos, empiriniai moksliniai tyrinėjimai, reprezentacijos formos, kultūrinio visuomenės orientavimo(si) funkcijos.

XX a. pabaigoje atkūrus nepriklausomybę, Lietuvos mokslininkams buvo svarbu rasti naujų teorinių prieigų prie istorijos, permąstyti istoriografiją ir apskritai santykį su praeitimi. Reikėjo naikinti vadina-
mąsias baltas dėmes, tęsti tarpukaryje nutrauktas istorijas, perrašyti ideologizuotąsias, bet visų pirma užsiimti akademinė autorefleksija⁶.

Istoriją Rūsenas apibrėžė kaip būtiną kultūrinio orientavimosi matmenį. Jo pasiūlyti konceptai – istorinės atminties ir praeities reprezentacijos formos – parankūs ir patrauklūs istorinės tapatybės paieškai. Pavyzdžiui, istorinę atmintį gali sužadinti tam tikri įvykiai, architektūra ar kitos reprezentatyvios raiškos formos, kurios anksčiau buvo laikomos marginalinėmis ir nereflektuojamos. Šiuo požiūriu, naujausių teorijų kontekste, Rūsenas nieko naujo nepasiūlo, tik

⁵ 1979–1988 metais J. Rūsenui parašyti darbai vokiečių kalba rodo autoriaus domėjimąsi teoriniais istorijos dalykais. Platų temų spektrą liudija per pastaruosius keletą metų išleisti J. Rūsenui veikalai anglų kalba:

Time and History: The Variety of Cultures, 2007; *Meaning and Representation in History*, 2006; *Thinking Utopia: Steps into Other Worlds*, 2006, su Thomu W. Riegeriu; *Historical Truth, Historical Criticism, And Ideology: Chinese Historiography And Historical Culture From A New Comparative Perspective*, 2005, su kitais; *History: Narration, Interpretation, Orientation*, 2005; *Western Historical Thinking: An Inter-cultural Debate*, 2002; *European History: Challenge for a Common Future*, 2002, su kitais; *Historical Cultures*, 2000, su kitais; *Psychoanalytic Approaches to Historical Consciousness*, 2000, su Jurgenu Straubu.

⁶ Aurimas Švedas, Aurelijus Gieda, „Kuo svarbi istoriografijos istorija? Istorių identiteto problemos Lietuvos istoriografijoje“, in: *Lietuvos istorijos studijos*, 2006, t. 16, p. 42–47.

išryškina istoriografijos pokyčius ir tuos aspektus, kuriais galima remtis nagrinėjant konkrečias istorijas, kurių tyrinėtojus masina kiek mistiškai skambančiais disciplinarinių matricų terminais (Aurimas Švedas savo studiją apie sovietmečio lietuvių istoriografiją taip ir pavadina – *Matricos nelaisvėje*).

Vakarų kultūroje XX a. pabaigoje tarsi pasibaigė nacionalinių literatūrų istorijų rašymo epocha. Ar vis dar reikalingos nacionalinės literatūros istorijos ir kokios jos turi būti, yra dažnas šiuolaikinių mokslinių konferencijų ir diskusijų klausimas. Visuotinės globalizacijos amžiuje ir daugiakultūrėje Vakarų civilizacijoje apie nacionalizmą (pavyzdžiui, tautinę literatūrą) mąstoma kaip apie išnykusį ar nykstantį reiškinį. Autentiška nacionalinė kultūra traktuojama tik kaip garbinamas fetišas ir turistams skirtas simuliakras. Kai vartotojiškoje visuomenėje vyrauja vadinamoji kultūrinė produkcija, kurią reguliuoja knygų leidyba, sunku rašyti akademinio modelio literatūros istorijas. Taigi tautinė literatūra senuoju pavidalu nebeegzistuoja⁷, o visuotinė literatūra pernelyg neapčiuopiama, nepasiduodanti tradiciniam diskursui. Todėl klausimai apie pastarųjų dešimtmečių literatūros istoriją neretai apeinami, žvilgsnį kreipiant į jau parašytas istorijas ir svarstant galimybę jas permąstyti pagal naujas teorijas ir perrašyti papildant iki tol marginaliniais laikytais tekstais, t. y. koreguojant kanoną.

Norkaus teigimu, Rūsenas laikosi tokios pozicijos, kuri „įkūnija žvilgsnį į istoriografiją iš vidaus ir yra dirbančio istoriko perspektyva“⁸. Rūseno teorija istoriografijos atžvilgiu iškyla kaip nuosaiki ir postmoderniai modernistiška – jis pabrėžia istoriografijos svarbą kaip istorinės tapatybės artikuliaciją, padedančią suvokti ne tik praeitį,

⁷ Pasak Aušros Jurgutienės, naujojo istorizmo teoretikui Stephenui Greenblattui „tautinė sąmonė, tautos atmintis, tautinės vertybės ir panašios sąvokos tėra patogios ir gražios klišės, sugalvotos romantikų apie nesančius dalykus“; plačiau žr.: Aušra Jurgutienė, „Globalizmo iššūkis nacionalinei literatūros istorijai“, *Metai*, 2004, Nr. 1, p. 89–97.

⁸ Zenonas Norkus, *Istorika*, Vilnius: Taura, 1996, p. 213.

bet ir savojo laikotarpio kultūrinę tapatybę, t. y. orientuotis dabartyje. Pasak istoriografo, kreipiamasi į praeitį, kad dabartyje būtų galima būti savimi. Būti savimi ypač aktualu iš po istorinės uždangos išlindusioms tautoms.

ISTORIOGRAFIJOS TRADICIJA IR ISTORINIS PASAKOJIMAS

Istorikos termino koncepcija susiformavo ir išplito Vokietijoje. Istorika traktuojama kaip istoriografijos teorija (anglosaksų šalyse istorika vadinama pati istoriografija). Rüsenas istorika (*Historik*) linkęs vadinti istorinę savirefleksiją⁹. Ilgą laiką istorika buvo istorijos mokslo sinonimas. Istorikos pagrindus išplėtojo ir klasikinę istoriką sukūrė Johannas Gustavas Droysenas (1808–1884), kuris laikomas ir hermeneutinės tradicijos (Schleiermacherio ir Boeckho) tęsėju, į pažinimo ir aiškinimo procesą įvedęs istorinio supratimo sąvoką. Droysenas istoriją siekė apginti nuo gamtos mokslų ir suteikti jai savą metodologinį pagrindą – tyrimą.

Remdamasis Droysenu Rüsenas išskiria tris metodinio tyrimo pakopas – euristiką, kritiką ir interpretaciją – bei dvi tyrimo metodologijas – hermeneutinę ir analitinę. Euristika tiesiogiai siejama su šio žodžio etimologija (*eureka* – radau) ir reiškia pasirengimą tyrimui (ieškojimui), t. y. istorinių klausimų kėlimą. Juk tyrimo rezultatai priklausys nuo to, kaip tikslingai ir „metodiškai sureguliuotai“ darbo pradžioje bus iškelti ir suformuluoti klausimai. Antras etapas – kritika, jis reiškia žengimą į empirinį žinojimą ir pirmajame etape išsikeltų klausimų panaudojimą. Kritikos etapas dar skirstomas į keletą pakopų: nustatoma, ar „radinys“ yra šaltinis, ar jis kokybiškas ir kokia yra faktų sandara. Trečioji pakopa, interpretacija, per šaltinių

⁹ Jörnās Rüsenas, „Istorijos didaktika Vakarų Vokietijoje: nauji istorijos tyrimai savižinos link“, in: *Istorinė sąmonė ir istorijos didaktika*, Vilnius: Solertija, 1997, p. 21.

kritiką surastus faktus intersubjektyviai patikrina ir „jungia su laiko tėkme, kuri gali būti pavaizduota kaip istorija“¹⁰. Rūsenas atkakliai tęsia Droyseno tradiciją, jo teigimu, hermeneutinės istoristinės sampratos prielaida yra racionalus aiškinimas – protas konstruoja istoriją, o istorikas aiškina¹¹.

Hermeneutinė metodologija siejama su istorizmu, analitinė – su vokiečių socialine istorija (*Sozialgeschichte* arba *Historische Sozialwissenschaft*), prancūzų *Annales* istorijos mokykla, kuri buvo nukreipta prieš pozityvistinį istorijos mokslą ir buvo viena žymiausių XX a. 3-ame dešimtmetyje susikūrusių prancūzų istoriografijos krypčių, kuri 9-ame dešimtmetyje suskilo į keletą savarankiškų judėjimų. *Annales* mokykla siekė sukurti totalią globalinę istoriją (neišskirti politinės, ekonominės ar religijos istorijos, bet sulieti jas į vieną visumą). Objektu pasirinkdami bet koki įvykį ar istorinį reiškinį šios mokyklos atstovai siekė kuo išsamiau atskleisti tam tikro istorinio laikotarpio ir vietovės žmonių gyvenimą, elgesio motyvus, kaitos dėsningumus. Į istoriografiją jie įvedė naujas sąvokas – mentalitetai (*mentalités*), ilgoji trukmė (*longue durée*), – kurios plito tarp įvairių krypčių mokslinių diskursų.

Šeštajame dešimtmetyje istorikai manė, kad jų discipliną įteisina vien jos egzistavimas. 7–8-ame dešimtmetyje istorija buvo suprantama kaip vienas socialinių mokslų, artimų kitiems socialiniams mokslams. Istorija persitvarkė iš hermeneutinio ir istoristinio dalyko į istorinį socialinį mokslą, atsižvelgiantį į istorinio mąstymo veiksnius. XX a. 8-ame dešimtmetyje nukreipta prieš glaudų istoriografijos santykį su socialiniais mokslais atsirado vadinamoji naratyvistinė istoriografija, kurios žymiausi atstovai Haydenas White’as, Frankas Ankersmitas, Louisas O. Minkas, Paulis Ricoeuras bei Rūsenas. Kiekvienas jų suformulavo savitą istorinio pasakojimo tipologiją. Šis hermeneutikos tipas dar vadinamas naratologiniu interpretaciniu istorizmu. Jis susi-

¹⁰ Jörn Rūsen, *Istorika*, p. 124.

¹¹ Jörn Rūsenas, „Istorijos didaktika“, p. 17.

formavo kaip fenomenologinio hermeneutinio istorizmo pasekmė ir remiasi nuostata, jog istorija yra pasakojimas apie kitus pasakojimus¹². Pavyzdžiui, Ricoeuras, kurio filosofiją Norkus priskiria tarpinei grandžiai tarp hermeneutinės istorijos filosofijos ir naratyvistinės istorikos¹³, veikale *Laikas ir pasakojimas (Temps et récit, 1983–85)* pasakojimą traktavo kaip laiko dimensiją įveikiančią būdą.

Rüsenas save priskiria prie neohermeneutikos, modifikuojančios tradicinę interpretacijos sampratą, atstovų. Jis kalba apie Vokietijoje neseniai išpopuliarėjusią „tyrimo prieigą“ (*Ansätze*), orientuotą į kasdienybės istoriją ir kultūrinę ontologiją¹⁴. Taigi tradicinė interpretacija, kuri remiasi gana imanentišku teksto suvokimu, pratęsiama į kultūrinį kontekstą. Todėl dabartinę neohermeneutiką (mokslininkai prideda priešdėlį *neo-* įvardydami hermeneutiką po I-ojo pasaulinio karo arba postmodernią hermeneutiką, kuri oponuoja arba papildo moderniąją) Rüsenas klausiamai vadina istorizmo sugrįžimu. Vienu neohermeneutikos bruožų Rüsenas laiko postmodernių teorijų grįžimą prie mažojo naratyvo, „pamirštų“ istorijų: „domimasi tuo, kas išstumta, svetima ir marginalu mumyse pačiuose, sociokultūrinėje evoliucijoje ir mūsų pačių gyvenime“¹⁵. Remdamasis Clifordo Geertzo kultūros antropologija Rüsenas pasuko į antropologiškai grįstą istorijos kultūros teorijos plėtojimą (nors Geertzo propaguojamą vadinamąją tankaus aprašymo – *thick description* – metodinę strategiją nelaiko labai įtikinama). Istorijos kultūra Rüseno suvokiama kaip tam tikros visuomenės istorinė kultūra, jos santykio su istorine praeitimi forma. Tokia tankaus aprašymo perspektyva Rūsenui patraukli tuo, kad pasiūlo gana objektyvią prieigą – tekstai ir istoriniai subjektai patys kalba už save (save interpretuoja) ir taip pateikia savo laiko „ataskaitą“.

¹² Aušra Jurgutienė, „Hermeneutinis istorizmas: psichologinis, fenomenologinis, naratologinis“, in: *Literatūros istorija ir jos kūrėjai, (Senoji Lietuvos literatūra, kn. 17)*, Vilnius: LLTI, 2004, p. 125–139.

¹³ Zenonas Norkus, *Istorika*, p. 208.

¹⁴ Jörn Rüsen, *Istorika*, p. 143.

¹⁵ *Ibid.*, p. 144.

Rüsenas bando sutaikyti modernistinį faktiškumą su postmodernia fikcija. Faktai praeičiai suteikia „empirinį akivaizdumą“, o fikcija – reikšmę dabarčiai. Rüsenas neatmeta šaltinių kritikos, tačiau siūlo atsižvelgti į tyrinėjamo laikotarpio žmonių realybės suvokimą. Tokiu principu net sapnai, antgamtinių galių kultūrinės apraiškos, vizijos bei religinės patirtys traktuojami kaip istoriniai faktai, tam tikrą reikšmę įgyja pasąmonė, spiritualizmas ir kiti panašūs reiškiniai, kurie padeda sužinoti apie buvusias tikroves. Pozityvistinis literatūros ir istorijos skyrimas pagal faktus ir fikciją (istorinis pasakojimas pateikia faktus, literatūra – išmonę) Rüsenui atrodo problemiškas ir neįtikinamas, nes istorijos prasmė nesusijusi su fikcijos ir fakto perskyra. Istorinio pasakojimo ypatybės, pasak Rüseno, yra „mobilizuoti“ praeities patyrimą, organizuoti laiko dimensijų (praeities, dabarties, ateities) vienovę ir tęstinumą bei nustatyti autoriaus ir klausytojų (skaitytojų) tapatybę. Taip istorinis pasakojimas atlieka orientavimo funkciją¹⁶. Rüsenas laikosi neutralios pozicijos teigdamas, kad vaizduotės ir fikcijos priskyrimas istorinei arba antiistorinei priklauso nuo istorinio mąstymo ir istorijos rašymo sampratos: moderniam istorijos mąstyme fikcija yra atmetama, postmoderniam – fiktyvūs reiškiniai laikomi „sudedamaisiais istorinio bendravimo su žmogaus praeitimi elementais“¹⁷. Vokiečių teoretiko nuomone, naratyvumo kategorija istorinį mąstymą ir apskritai istorijos mokslą neišvengiamai priartina prie literatūros. Tokios nuomonės laikosi ir naujieji istoristai.

Dar vienu tradicinės interpretacijos modifikavimu, t. y. neohermeneutikos bruožu, Rüsenas laiko istorijos sintezės ir vienybės koncepcijos atsisakymą: nepasitikima iš anksto suplanuotomis prasmėmis, puoselėjamas istorinės patirties aikštingumas (*Eigensinn*), istorinės realybės rekonstrukcija, kuri savaime nėra nei objektyvi, nei subjektyvi. Aikštingumą sukelia postmodernistinis diskursas, kurio Rüsenas neignoruoja ir priima jį kaip neišvengiamą. Vienas iš *aikštijimosi*

¹⁶ *Ibid.*, p. 65.

¹⁷ *Ibid.*, p. 223–224.

pavyzdžių – nevakarietišku kultūrų sąmoningas siekis vengti Vakarų kultūros tradicinių visuotinės istorijos interpretacinių schemų.

Naratyvinį vaizdavimo būdą Rūsenas traktuoja kaip visų kitų galimybių matricą. Be naratyvinio pasakojimo, dar egzistuoja simboliai ir įvairūs vaizdiniai (Ricoeuras), tačiau ir jie galiausiai išprovokuoja pasakojimus. Kai į istoriją žvelgiama kaip į pasakojimą, svarbu, kas istorijoje pasakojama, kas nutylima, kas iš pasakojimo pašalinama. Rūsenas pateikia pasakojimo struktūrą padedančius atskleisti klausimus: kuo remiantis ir kaip praeities įvykiai derinami vienas su kitu; kiek istorijoje yra analizės ir aiškinimo; kiek ir kaip eksponuojamos vertybės bei normos; kiek istorizuojama praeitis; istorikų santykis su svetimų kultūrų patirtimi: ar pripažįstamas kitoniškumas ir kokią vietą svetima kultūra užima savos kultūros kontekste; faktiškumo ir fiktiškumo santykis; istoriografijos žanras ir jo suskaidymas (įvykių istoriją pasakojanti, tyrinėjanti, katechinė, lentelinė, leminė).

Istorinis pasakojimas, pasak Rūseno, yra specifinė istoriografijos forma. Naratyvas įteisina ir išreiškia žinojimą bei patyrimą – „praeities žinojimas naratyviajame istoriografijos diskurse tampa savo praeities patyrimu“¹⁸. Rūseno žodžiais tariant, istorinis pasakojimas įprasmina praeitį. Kito, radikalesnio, naratyvisto White'o teigimu, pasaulinės kultūros faktas naratyvas (*narrative*) yra duotybė – „metakodas, bendras visai žmonijai, kurio pagrindu gali būti perduodama transkultūrinė informacija apie bendrai išgyvenamos tikrovės prigimtį“¹⁹. Kaip svarbiausią istorinės sąmonės galią Rūsenas išskiria pasakojamąją (naratyvinę) galią: pasakojamoji galia yra žmogaus sąmonės gebėjimas atlikti praeities suprasminimo procedūras, kurios per praeities atmintį orientuoja praktinį gyvenimą laike²⁰. Istorijos

¹⁸ Karlheinz Stierle, „Patyrimas ir naracinė išraiška: pastabos apie jų santykį literatūroje ir istoriografijoje“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2005, kn. 19, p. 113.

¹⁹ Hayden White, „Naratyvumo vertė vaizduojant tikrovę“, in: *Baltos lankos*, 1995, Nr. 5, p. 33–34.

²⁰ Jõrnas Rūsenas, „Pasakojamosios galios raida mokantis istorijos. Moralinės sąmonės ontogenezės hipotezė“, in: *Istorinė sąmonė ir istorijos didaktika*, Vilnius: Solertija, 1997, p. 34–36.

orientavimo funkcija yra atliekama „didžiojo pasakojimo“ forma. Istorinį pasakojimą sudaro turinys, forma ir funkcijos. Turinys yra gebėjimas teikti istorinę patirtį, formos – galėjimas aiškinti istoriją, funkcija – istorinis orientavimas(is) (gebėjimas pasinaudoti patirtimi praktiniais tikslais). Istorinis pasakojimas atlieka bendrąją praktinio gyvenimo laike orientavimo funkciją – jis sutelkia atmintį, sukuria laiko visumos sampratą ir suteikia praktiniam gyvenimui išorinę bei vidinę laiko perspektyvą.

Istorinio pasakojimo funkcija (orientavimas) organizuojama keturiais būdais (teigimas, reguliarumas, neigimas, transformacija). Pagal juos Rüsenas išskiria keturias istoriografijos formas – istorinės sąmonės pasakojimo tipus: tradicinį, iliustracinį (pavyzdinį), kritinį, genetinį. Šie tipai primena Nietzsche's išskirtas tris istorijos rūšis: monumentaliją, antikvarinę ir kritinę. Anot Nietzsche's, monumentalioji istorija yra didinga ir efektinga, žmogus jos akivaizdoje suvokia, kad jau kartą ji buvo įmanoma, todėl vėl gali pasikartoti. Tačiau istorijos tikrovėsškumo pasikartojamas nėra galimas, todėl monumentalioji istorija tampa savotiška siekiamybe ir sektinu pavyzdžiu. Monumentaliajai istorijai praeitis yra pilkas fonas, kuriame išryškėja tik monumentalieji, sumitinti faktai ir asmenybės. Tokia istorija gali būti net pavojinga, fanatiška ir žlugdyti valstybes, nes tokią praeities istoriją valdo veiklūs ir siekiantieji. Antikvarinė istorijos rūšis istorikui kelia pagarbą ir pamaldumą. Antikvarinė istorija svarbi kaip papročių išsaugojimas. Praeities tautos dvasia tampa individualia paties praeitį globojančiojo ir garbinančiojo dvasia. Istorija tarnauja gyvenimui susaistydama jį su papročiais, tradicijomis ir praeities paveldu, leidžiančiu išsaugoti savo tapatybę. Tačiau kaip ir monumentaliosios istorijos atveju, antikvarinėje istorijoje praeitis taip pat gali būti iškraipoma, nes ji netampa grynuoju žinojimu ir yra valdoma (dabarties) gyvenimo. Antikvarinį jausmą riboja pernelyg siauras akiratis, visa praeitis priimama vienodai pagarbiai, o į visa, kas nauja, žiūrima priešškai. Antikvarinė istorija saugo, bet lieka pernelyg

užkonservuota. Kritinė istorijos rūšis smerkia praeitį, ją paneigia. Visas tris istorijos rūšis Nietzsche laikė reikalingomis, nes visas jas sieja praeities žinojimas, kurį valdo pats gyvenimas²¹.

Rüseno nuomone, tradicinis tipas yra pats pamatinis pasakojimas, be kurio neegzistuoja visi kiti. Toks pasakojimas kartoja pastovias prigimtinės bei privalomas gyvenimo normas, šaltinius, vertybes, moralines nuostatas. Tradicijos ir moralės santykis labai glaudus, tradicija savaime yra suvokiama kaip moralinė vertybė. Tradicija formuoja tapatybę. Pavyzdinis pasakojimas remiasi ne tradicijomis, bet principais ir taisyklėmis, gerais pavyzdžiais (*historia est magistra vitae*). Kritiniam pasakojimui būdinga vertybių kritikavimas, atvirkštinės istorijos, nukrypimai, verčiantys abejoti dabartinėmis gyvenimo formomis ir vertybių sistemomis. Teigiama tęstinumo pertrūkio idėja. Tokiame pasakojime pati istorija atlieka tęstinumo pertrūkio, dekonstravimo, iškodavimo funkciją. Kritinis pasakojimas formuoja neigdamas, tapatybę įgyjama neigimo būdu (kritiniam pasakojimui priskiriama Karlo Marxo buržuazinės visuomenės kritika, Nietzsche's moralės genealogija). Rüsenas prideda ketvirtąjį – genetinį pasakojimą, kurį labiau pritaiko modernybės suvokimo diskursui. Genetiniame pasakojime visa esmė sutelkiama į kaitą, kitimą, keitimąsi. Svarbios pažangos, raidos kategorijos. Genetiniame pasakojime pastovumas įgyja vidinio laikiškumo ir pasidaro dinamiškas (visuose kituose pasakojimuose pastovumas yra statiškas). Tradicijos nekinta, pavyzdžiai nesikeičia, kritikos esmė – nuolatinis kritikavimas, genetiniame pasakojime svarbiausi yra kaitos dėsningumai²².

Savo tipologiją Rüsenas įvardija „istorinio patyrimo racionalia tvarka“. Toji tvarka – tai istoriografijos istorinės raidos konceptualūs rėmai. Istorinės sąmonės raida turi struktūrinį nuoseklumą – tradiciniai pasakojimai virsta pavyzdiniais, pavyzdiniai genetiniais, o

²¹ Friedrich Nietzsche, „Apie istorijos žalą ir naudingumą“, in: *Kultūra ir istorija*, Vilnius: Gervelė, 1996, p. 51–60.

²² Jörn Rüsenas, „Pasakojamosios galios raida“, p. 38–42; Idem, *Istorika*, p. 62–77.

kritiniai pasakojimai yra, Rūseno žodžiu tariant, katalizatoriai. Pasakojimų perėjimas (kaip jie pereina vienas į kitą) sudaro aiškinimo(si) procesą. Pagal šiuos keturis tipus vokiečių teoretikas linkęs periodizuoti bendrąją istoriografijos istoriją (nuo priešneolitinių kultūrų iki moderniosios visuomenės) ir atskiras istorines epochas. Taip pat Rūsenas iškelia hipotetinę mintį apie šių keturių tipų pritaikymą istorinės sąmonės raidai individualizacijos ir socializacijos procese bei moderniajai istoriografijai. Tačiau pabrėžiama, kad modernioji istoriografija turi savitumą – specifinę istorinio pasakojimo struktūrą, kurią sudaro visi keturi tipai ir kuri yra pagrįsta teoriniu samprotavimu bei diskusijomis, pasakojimus darančiomis įtikinamus.

Kaip tipai pritaikomi empirinei medžiagai? Rūsenas teigia, kad tiesiog reikia leisti pasakoti istorijas ir ieškoti pasakojimų naratyvinės struktūros. Istorinė sąmonė išryškėja pasakojant istorijas, kurios yra kaip komunikavimo formos (pasakojimai, beje, anot Rūseno, išmąstomi protu).

Istoriniai pasakojimai neatliktų orientavimo funkcijos, jei juose nebūtų tiesos. Tiesą Rūsenas traktuoja kaip komunikuojančiųjų susitarimą. Tiesa peržengia komunikuojančiųjų savanaudiškumą, ji įgyja prasmę per skirsmą – perduodama istorinė informacija tampa reikšminga kitos informacijos atžvilgiu. Tiesa priverčia „svarbų interesą“ pačiam save įrodyti ir tokiu būdu suteikti praeičiai prasmę, kuri būtų visuotinai priimtina, taip pat suprasti dabartinius santykius ir siūlyti sprendimus ateities perspektyvoms²³. Kitaip tariant, Rūsenas prie Ranke's faktų funkcijos prideda droysenišką ir diltėjišką dabartiškumo momentą bei ateities lūkesčius ir pasikliauja istorikų susitarimu, kurį grindžia racionalių mąstymu ir moralės principais.

Nors Rūsenas nevengia „postmodernaus“ požiūrio, tačiau apsiriboja moderniuoju saikumu. Postmodernizmo teoretikas François Lyotard'as moderniu vadina mokslą, kuris remiasi „metadiskursu,

²³ Jörnās Rūsenas, „Patirtis, aiškinimas, orientacija: trys istorijos mokymosi matmenys“, in: *Istorinė sąmonė ir istorijos didaktika*, Vilnius: Solertija, 1997, p. 49.

eksplicitiškai pasitelkiančiu į pagalbą vieną ar kitą didįjį pasakojimą, sakysim, Dvasios dialektiką, prasmės hermeneutiką, protaujančio ar dirbančio subjekto emancipaciją, turtėjimo procesą²⁴. Užtat postmodernus „būvis“ didžiuosius pasakojimus panaikina, tačiau pats pasakojimas neišnyksta susiskaidydamas į mažuosius pasakojimus. Moderniu mąstymu Rüsenas vadina tokią istorinę savimoneę, kuri paklūsta reguliavimui ir yra metodiškai sukontroliuota. Moderni historiografija suvokiama kaip didysis dėsningas pasakojimas – žmonių ir pasaulio laiko kaitos visuma, kuriai būdinga europocentrizmas, pažangos, vystymosi idėja. Vadovaujamosi praeities, dabarties ir ateities laikiško ryšio vaizdiniu per pažangos koncepciją. Rüsenas linkęs sutaikyti modernybei būdingas makroistorijas (universalią istorinę raidą) su postmoderniomis mikroistorijomis (skirtingų istorijų įvairovė). Istorijų sintezė įmanoma pasitelkus hermeneutinę metodologiją – galima atlikti istorinės interpretacijos metodinę operaciją naudojantis universaliomis vertybėmis. Mikro- ir makroistorijos viena kitą papildė, mikroistorija atsiskleidžia makroistorinėmis sąlygomis.

Postmodernybė eksplikuoja radikalų mąstymą, nes suabejoja modernybės tiksliai apibrėžta istorijos ir metodo samprata. Postmodernioje istorijos teorijoje svarbiausias tampa ne metodas, bet „istorinio įprasminimo kalbinės procedūros“. Prasmė mąstoma be metodo. Rüsenas istorijos prasmę traktuoja per orientavimo funkciją, modernybėje jos forma yra didysis pasakojimas, o postmodernybėje orientavimą keičia vaizduotė ir *aikštingumas*. Kaprizingą vaikišką aikštingumą Rüsenas įvardija kaip būdą, kuriuo postmoderni historiografija sudabartina praeitį. Didžioji Istorija yra sukritikuojama kaip ideologizuotas fiktyvus reiškiny. Pažangą ir vystymąsi keičia katastrofa, racionalumą ir empirinį tyrinėjimą – istorinio pasakojimo poetika ir retorika, istorinę realybę – mentalinė fikcijos galia. Fiktyvus mąstymas negali orientuoti praktinės veiklos (o jeigu orientuojama,

²⁴ Jean-François Lyotard, *Postmodernus būvis: Ataskaita apie žinojimą*, Vilnius: Baltos lankos, 2010, p. 13.

baigiasi nesėkme). Tačiau Rūsenas pabrėžia, kad postmodernybė vis dėlto siūlo specifinę orientavimo funkciją, kuri gali būti atliekama fikcijomis. Čia Rūsenas pasitelkia psichoanalizę ir sapnų funkciją – ji siūlanti „estetinę paguodą kaip kompensaciją už modernizavimo pažangos krizę ir ateities baimes“²⁵. Taip pat orientavimo funkcijai Rūsenas priskiria ir postmodernaus mokslo susidomėjimą istorinės patirties estetiškumu, estetiniu praeities vaizdinio kūrimu ir neatmeta politinių principų reikšmės kultūriniam determinizmui²⁶.

Moderni istorinio mąstymo forma susijusi su Rūseno išskirtu genetiniu praeities ir dabarties ryšiu, t. y. genetinė pasakojimo forma. Postmoderniam diskursui būdinga fikcija ir įsivaizdavimas, sutrūkinėjęs praeities ir dabarties genetinis ryšys bei kritiniai modernybės kontraizdiniai. Rūsenas šį posūkį vadina nauja hermeneutine prieiga ir kalba apie kultūriškai bei antropologiškai orientuotą hermeneutikos istorinį metodą. Postmoderni hermeneutika nukreipta ne į pavienius asmenis ir jų komunikavimo intencijas, bet į struktūrines, simbolines sistemas, apie kurias mąstė Paulis Ricoeuras.

Rūsenui būdinga transkultūrinė orientacija. Postmodernybė atsisako modernybei būdingo europocentrizmo. Šiuo požiūriu Rūsenas pritaria postmoderniai minčiai ir kalba apie kompleksiską istorijos supratimą, artimą šiuolaikiniam komparatyvizmui, skelbiančiam europocentristinių, azijocentristinių ir kitų etnocentristinių stereotipų atmetimą. Norint palyginti, reikia išsikelti organizuojančius parametrus ir nustatyti, kas bendro ir kas skirtingo yra istorinio mąstymo lauke. Rūsenas universalų požiūrį į istoriją grindžia antropologiniu laikišku apibrėžtumu.

²⁵ Jörn Rūsen, *Istorika*, p. 206.

²⁶ *Ibid.*, p. 210, 212.

FAKTAI

Rūseno teigimu, „akademiškai profesionalizuoti istorikai yra įsitikinę, kad egzistuoja racionalus metodas, kuris padeda jiems tyrinėjant surasti (garsiaisiais Ranke’s žodžiais tariant), „kaip buvo iš tikrųjų“²⁷. Kiekvienas istorikas, orientuodamasis laike ir erdvėje, užduoda klausimą, kas yra istorija, koks jos santykis su faktais, t. y. kada faktas tampa istorine tiesa? Požiūris į faktus rodo ir paties tyrinėtojo istorinę orientaciją ir jo darbų pobūdį. Istoristinį metodą sukūręs vokiečių Leopoldas von Ranke (1795–1886) XIX a. 4-ame dešimtmetyje skelbė, jog istorija pasakoja, „kaip buvo iš tikrųjų“ (*wie es eigentlich gewesen*). Ši frazė tapo ne vieno tyrinėtojo dėmesio ir kritikos objektu. Anglų istoriko, politologo Edwardo Halletto Carro (1892–1982), parašiusio klasikinę istoriografijos veikalą *Kas yra istorija?* (*What is history?* 1961, liet. 1999), teigimu, trys vokiečių, britų ir prancūzų kartos į mūsų žygiavo kartodamos stebuklingus – *wie es eigentlich gewesen* – žodžius tarsi užkeikimą, kuris buvo sugalvotas vien tam, kad nereikėtų mąstyti patiems, juk faktai byloja patys savaime²⁸. Ranke dar laikomas vadinamosios kritinės objektyvistinės istoriografijos pradininku. Pozityvistinės istorijos teorija ir metodai dėstyti vokiečių istorikų Ranke’s, Droyseno, Ernesto Bernheimo, prancūzų Charleso Victorio Langlois, Charleso Seignoboso, Fustel de Coulanges veikaluose. XX a. pradžioje prasidėjo vadinamoji istorizmo įveika (*Überwindung des Historismus*)²⁹.

²⁷ *Ibid.*, p. 202.

²⁸ Edward Hallett Carr, *Kas yra istorija?*, iš anglų k. vertė Rasa Seibutyte, Vilnius: Vaga, 1999, p. 9.

²⁹ Reikėtų pažymėti, kad Lietuvos istoriografijoje parašyta tik Joachimo Lelewio *Historyka lenkų kalba (Historyka tudzież. O łatwym i pożytecznym nauczaniu historii*, Wilno, 1815) ir Norkaus *Istorika* (1996). Kaip pastebi Alfredas Bumblauskas, Lietuvoje istorizmą bandė įveikti Zenonas Ivinskis (1908–1971), tačiau dar ir dabar lietuvių istoriografija tebėra istorizmo įveikos stadijoje. Nors lietuvių literatūros istoriografijoje pozityvistinės krypties šalininkai su antipozityvistinės arba postpozityvistinės krypties atstovais polemizavo tarpukario laikotarpiu, moderni literatūros istoriografija taip pat tebėra dvasios bei didžiųjų naratyvų įveikos, diskusijų, ieškojimų ir formavimosi tarpsnyje.

Literatūrologijoje tuo metu pozityvistines literatūros istorijas keitė diltėjiškos dvasios istorijos – pasak Aušros Jurgutienės, Dilthey siekė „Hegelį sujungti su Ranke“³⁰; t. y. dvasios filosofiją su racionaliuoju pozityvizmu.

Pasak Carro, Ranke tikėjo – jei jis pasirūpins faktais, istorijos prasme pasirūpins „Dieviškoji apvaizda“. Vis dėlto jau Rūseno „mokytojas“ Droysenas iliuziniu laikė požiūrį, kad istorikas susiduria su praeities duomenimis: „Galvoti, kad čia paliečiami objektyvūs faktai, reiškia neįvertinti prigimties tų dalykų, kuriais užsiima mūsų mokslas. Objektyvūs faktai kaip realūs visiškai nėra duoti mūsų patyrimui“³¹. Pateikti faktai jau esą kažkieno suprasti liudijimai, todėl istorikas supranta tai, kas jau buvo suprasta. Istorijos mokslas kritikuoja šaltinius turėdamas tikslą atrasti kažką naujo ir tarsi kurti naujus pirminius šaltinius.

Tačiau Vokietijoje dar ilgą laiką buvo gajus faktų kultas, niekas j kitaip mąstančius nekreipė dėmesio, išskyrus Dilthey, perspėjęs, kad tokia istorinio vaizdavimo forma – priešasčių kompleksu visuma, aiškinanti jos nulemtų fenomenų esmę, – yra iliuzinė ir paremta fantazija. Pasitelkęs psichologiją, Dilthey samprotavo apie tai, jog istoriniai faktai išimtinai priklauso nuo sąmonės sąlygų.

Prancūzų literatūrologas, istorinio literatūros tyrinėjimo metodo kūrėjas Gustav'as Lansonas atkakliai priešino istoriją, kuri byloja faktais, ir literatūrą, kuri išgyvenama per subjektyvią patirtį ir patiriamą estetinį efektą, bei diegė objektyvų kritinį metodą, tačiau kėlė klausimą, ar įmanoma išvengti subjektyvumo ir išeiti už teksto ribų? Pažinimas yra įmanomas tik per lyginimą su savo patirtimi, ir niekas negali užtikrinti, kad tas pažinimas bus tikslus: „mums gresia pavojus įsivaizduoti, užuot stebėjus, ir manyti, kad žinome, kai mes tik jaučiame [...] Verčiau nežinoti, negu manyti, kad žinai,

³⁰ Aušra Jurgutienė, „Hermeneutinis istorizmas, p. 127.

³¹ Jean Grondin, *Filosofinės hermeneutikos įvadas*, Vilnius: Aidai, 2003, p. 143.

kai nežinai“³². Istorikai nuo šio pavojaus esą apsaugoti mažiau, nes jie remiasi dokumentais.

1910 m. JAV istorikas Carlas Beckeris provokavo sakydamas, kad istorijos faktai neegzistuoja, kol jų nesukuria istorikas, tačiau į jo iššūkius tuomet niekas nekreipė dėmesio. Tik vėliau Italijoje į istorijos dabartiškumą ir istorinių faktų įvertinimą (o ne aprašymą) atkreipusiam dėmesį Benedetto Croce'į, kuriam didelės įtakos turėję vokiečiai, pavyko susilaukti populiarumo. Croce paveikė anglų filosofą ir istoriką Robiną Georgą Collingwoodą, kuris istoriją traktavo ne kaip faktų, bet kaip idėjų istoriją. Anglų filosofas Michaelis Josephas Oakeshottas 1933 m. teigė, kad istoriją kuria istorikas – istorija yra kuriama ją rašant. Iš to išplaukia išvada, kad pirma reikia susipažinti su istoriku, o vėliau studijuoti faktus arba pirma reikia susipažinti su istorinėmis ir socialinėmis aplinkybėmis, o tada bandyti suprasti istoriką. Taip istorija buvo suvokiama kaip socialinis procesas.

XX a. 7-ame dešimtmetyje Carras samprotavo apie tai, jog faktai už save nekalba, jie kalba tik tuomet, kai istorikas juos pakviečia. Istorikas sprendžia, kuriems faktams teikti pirmenybę, kokia tvarka juos dėstyti, kokiame kontekste pateikti ir kada faktas tampa reikšmingu istoriniu įvykiu. Istorija iš principo traktuojama kaip selektyvus procesas. Ne kiekvienas faktas tampa istorinis – istoriniais faktais tampa tik tie, kurie istorijos eigoje pasiteisina, o įvykis įgyja istorinio fakto statusą, jei jis yra interpretuojamas. Rūsenui istorinis įvykis yra ir faktiškas, ir intencionalus. Faktiškumas remiasi patirtimi, intencionalumas vertybėmis, normomis ir interesais. Kalbėdamas apie estetinį istorinės sąmonės aspektą ir vokiečių tradiciją Rūsenas teigia, kad istorija (*Geschichte*) reiškia ribotą patirties santykį. Ne visi įvykiai ir faktai esą istoriniai. Jeigu kiekvienas įvykis būtų traktuojamas kaip istorinis, tuomet istorinei sąmonei priklausytų visa patirtis. Faktai įgauna istorinę kokybę per prasmingą santykį su kitomis aplinkybėmis

³² Gustavas Lansonas, „Literatūros istorija“, in: *Poetika ir literatūros estetika*, t. 2, sud. Vanda Zaborskaitė, Vilnius: Vaga, 1989, p. 140–166.

ar įvykiais: faktai ir įvykiai tampa istoriniai, kai jie prasmingai susiję (aiškinami) su kitais faktais ir aplinkybėmis, o reikšmę įgyja per dabarties aspektą. Taigi būtina „istorizuojanti interpretacija“³³, kai iškeliami tam tikri klausimai, į kuriuos atsako praeities įvykiai. Pasakojimas vystosi nuo ankstesnio fakto prie vėlesnio, tačiau pasakojimo eigą lemia klausimai, kylantys iš dabarties. Taip istorijos prasmė formuluojama iš istorijos pabaigos. Istorijos pabaigą „sukuria“ dabarties orientavimo problemos. Įvykių seka yra chronologinė, tačiau jų istorinė kokybė priklauso nuo reikšmės dabarčiai. Įvykis tampa istoriškas, kai per istorinę interpretaciją įgyja prasmę dabarties praktikoje.

VEIDRODŽIO METAFORA: PRAEITIES INTERPRETACIJA

Lukrecijus samprotaudamas apie daiktų prigimtį pateikė veidrodžio metaforą: istorija yra veidrodis, kurį prieš mus laiko gamta ir kuriame atsispindi po mūsų mirties ateisiantis laikas³⁴. Ranke istoriją suvokė kaip veidrodį, kuriame atsispindi faktai. Dilthey iškėlė tris momentus – patyrimą (*Erlebnis*), supratimą (*Verstehen*) ir išraišką (*Ausdruck*). Suprasti reiškia pergdyventi kito patirtį (*das Verstehen ist ein Wiederfinden des Ich im Du*). Toks procesas įmanomas, nes žmonėms būdingos panašios mąstymo struktūros. Dilthey nuomone, istoriniai įvykiai ar veiksmai atsiveria per supratimą: tekstas praranda savo autonomiją ir tampa tik interpretacijos pretekstu.

Rüsenas aiškindamas istorijos koncepciją suaktualina dabarties momentą (arba Nietzsche's žodžiais tariant, gyvenimą) ir svarbiausia istorijos idėja laiko vienovės realizaciją per tęstinumą, kuris susieja praeities patyrimą su ateities lūkesčiais: istorija esanti praeities veidrodis, į kurį žvelgia dabartinis laikas, norėdamas ką nors sužinoti

³³ Jörn Rüsen, *Istorika*, p. 363.

³⁴ Edward Hallett Carr, *Kas yra istorija?*, p. 113.

apie ateitį³⁵. Rūseno istorijos sudabartinimas nėra naujas reiškinys, nes jis susijęs su hermeneutinio rato principu – interpretavimu, kuris patiriamas tik suprantančiojo sąmonėje ir laike. Carro nuomone, istorijos objektyvumas gali reikšti ne objektyvius faktus, o tik fakto ir interpretacijos santykį, praeities ir ateities ryšius. Istoriko pareiga – vertinti, jis privalo turėti tokį vertinimo standartą, kuris kartu būtų ir objektyvumo standartas. Jis įmanomas, kai siekiama tam tikro tikslo. Tikslas nuolatos keičiasi, nes nauja praeities interpretacija yra privaloma istorijos funkcija: istoriko atskaitos taškas yra praeitis, tačiau joje nėra „užkonservuotų absoliučių dalykų“, o kadangi dabartis yra reliatyvi, „absoliučios vertybės egzistuoja ateityje, kurios link judame“³⁶. Istorija ir istoriografija yra nuolatinis vyksmas, tapsmo procesas, todėl istorikas negali parašyti dviejų vienodų knygų. Taigi į klausimą, kas yra istorija, Carras atsako: istorija – tai dialogas tarp praeities įvykių ir nuolatos išskylančių naujų ateities tikslų, praeities interpretacija kinta, tad istoriografija yra progresyvus mokslas – siekia pateikti kuo išsamesnius progresuojančio istorinio proceso tyrimus³⁷.

Rūsenas laikosi diltėjiškos tradicijos, teigdamas, kad istorija yra nuolat perrašoma, nes kinta žmonių žinojimo interesai ir funkcijos. Istorija apibrėžiama kaip kultūrinių praktikų, kuriomis žmonės aiškina savo praeitį, kad galėtų suvokti dabartį ir laukti ateities, formų, turinių ir funkcijų visuma. Arba trumpiau – „istorija yra laiko patirties įprasminimas (*Sinnbildung*)“³⁸. Rūsenas į istoriją žvelgia per tris laiko dimensijas (praeitį, dabartį ir ateitį) ir prasmės konotaciją. Todėl faktai, įvykiai ir reiškiniai yra istoriški, kai jie turi reikšmę dabarčiai. Istorija universaliai pamatine reikšme yra „praeitį atsimenantis interpretavimas, kuris tarnauja kaip buvimo dabartyje kultūrinė orientavimo (*Daseinsorientierung*) priemonė“³⁹. Rūsenas kalbėdamas apie istorijos supratimą

³⁵ Jörn Rūsenas, „Pasakojamosios galios raida“, p. 32.

³⁶ Edward Hallett Carr, *Kas yra istorija?*, p. 125.

³⁷ *Ibid.*, p. 43, 124–128.

³⁸ Jörn Rūsen, *Istorika*, p. 40.

³⁹ *Ibid.*, p. 226.

ir interpretaciją vartoja praktinio orientavimo funkcijos terminą – istoriją priartina prie gyvenimo ir suteikia nuo antikos laikų ataidinčiai Cicerono formulėi *historia est magistra vitae* prasmę. Rūsenas dažnai tarp mokslininkų pasigenda praktinės funkcijos, kurią jis vadina orientavimo: „jeigu profesionalūs istorikai pripažintų šią funkciją savo pačių darbo funkcija, galbūt jų veikaluose daugiau samprotavimų ir diskusijų būtų skirta praktiniam gyvenimui“⁴⁰.

Rūseno teigimu, kai mokomasi istorijos, ji įgyjama. Istorija – tai istorinės sąmonės atliktis. Istorijos tapsmo procedūros yra suvokimas, interpretacija, orientavimas, veikimo motyvacija. Mokymosi procesas atliekamas trimis veiksmiais – patirtimi, aiškinimu ir orientavimu. Objektiviūs faktai, per tam tikrą laiką įvykę įvykiai tampa sąmoningu žinojimu, vadinasi, jie pasidaro subjektyvūs⁴¹. Istorijos mokymasis yra sąmoningas faktų dėliojimas tarp „praityje įvykusių žmonių ir jų gyvenimo pokyčių objektyvios dingsties ir subjektyvios būties, savęs supratimo bei orientavimosi laiko sraute“⁴². Istorijos mokymasis yra subjektyvinimo ir objektyvinimo procesas: interpretuodami istorinį įvykį jį subjektiname, o susaistydami su patirtimi – objektiname ir taip įtraukiame į kultūrinį orientavimą ir tarpsubjektyvius sąryšius.

ISTORINĖ SĄMONĖ

Rūsenas nemažai dėmesio skyrė Nietzsche's filosofijai ir ypač jo išskirtiems istorinės sąmonės tipams, kurie yra vienas vakarietiškojo mąstymo objektų istorijoje, antropologijoje, literatūroje ir psichologijoje. Nietzsche istoriškai vadino tuos žmones, kurie žvelgdami į

⁴⁰ *Ibid.*, p. 76.

⁴¹ Johannas Wolfgangas Goethe rašė: „Kai amžius eina į pabaigą, visos tendencijos atrodo subjektyvios; antra vertus, kai bręsta įvykiai, kuriais prasideda nauja epocha, visos tendencijos yra objektyvios (citata iš: Edward Hallett Carr, *Kas yra istorija?*, p. 129); George'as Clarkas 1957 m. rašydamas Kembridžo naujųjų laikų istoriją svarstė: „visi istorijos vertinimai neatsiejami nuo asmenybių ir jų pažiūrų, todėl visi jie vienodai geri, taigi *objektyvios* istorinės tiesos nėra“ (citata iš: Edward Hallett Carr, *Kas yra istorija?*, p. 8).

⁴² Jörnās Rūsenas, „Patirtis, aiškinimas“, 1997, p. 50.

praeitį galvoja apie ateitį, kurie tiki egzistavimo procesu ir į praeitį atsi-
gręžia tam, kad suprastų dabartį. Istoriskas žmogus mokosi iš praeities
ir norėdamas pagerinti savo egzistavimą vis labiau trokšta ateities⁴³.
Pasak Nietzsche's, istoriško žmogaus priešingybė yra antiistoriskas
žmogus, kuriam svarbu ne praeities procesas, bet dabartis: pasaulis
jam kiekvieną akimirką atrodo užbaigtas ir pasiekęs galutinį tikslą.
Neistoriskam žmogui praeitis ir dabartis priklauso tam pačiam tipui,
kuris amžinai kartojasi turėdamas tapačią reikšmę ir nekintančias
vertybes. Jam tereikia iššifruoti ar rekonstruoti pirmą pradę prasmę,
o visa kita istorijoje tėra įvykių perteklius.

Jau minėta, kad Rūseniui itin svarbi praeities sąsaja su ateitimi.
Vokiečių istoriografas mąsto apie tai, jog istorinė sąmonė perdirba
praeitį į prasmingą ir reikšmingą istoriją. Viena vertus, istorinė sąmo-
nė priklausanti nuo praeities – ji perdirbama į prasmingą ir reikšmingą
istoriją, kita vertus, istorinė sąmonė esanti pozityvistinė priežasties
pasekmės grandinė, kurią Rūsenas vadina lemties kauzalumu (Hegeli-
lio terminas), o praeities našta – „dvasinis kūrybingumo reikalas“⁴⁴.

Dauguma Rūseno samprotavimų susiję su istorine kultūra. Ame-
rikiečių istorikės teigia, kad kultūros istorija susidomėjusių teoretikų
istoriniai tyrinėjimai buvo nukreipti į protą kaip „nerašytų visuo-
menės taisyklių saugyklą, kaip vietą, kur formuojasi tapatybė, o
tikrovė yra lingvistiškai performuluojama“⁴⁵. Apie racionalų istorijos
suvokimą ir tapatybės formavimą mąsto ir Rūsenas. Jis papasakoja
istoriją apie Macleanų ir Maclonichų sutartį⁴⁶, kurią galima suvokti
kaip dviejų subjektų vienas kitam išipareigojimo metaforą, pavadintą
sutartimi. Tokia sutartis išreiškia praeities ir dabarties santykį bei
istorinę sąmonę. Istoriją pratęsdamas ir perkeldamas į šiuos laikus
Rūsenas pateikia keturis šiandieninio žmogaus elgesio variantus.

⁴³ Friedrich Nietzsche, „Apie istorijos žalą ir naudingumą“, p. 48–49.

⁴⁴ Jörn Rūsen, *Istorika*, p. 326.

⁴⁵ Joyce Appleby, Lynn Hunt, Margaret Jacob, *Tiesos sakymas apie istoriją*, iš
anglų k. vertė Remigijus Juozaitis, Vilnius: Margi raštai, 1998, p. 217.

⁴⁶ Rūsenas, „Pasakojamosios galios“, p. 28–47.

Jie visi yra teisingi, visais atvejais žmogus pasielgtų teisingai, jei savo apsisprendimą racionaliai argumentuotų ir laikytųsi moralės principų. Rūsenas remiasi šveicarų filosofo, psichologo Jeano Piaget (1896–1980) ir JAV psichologo Lawrence'o Kohlbergo (1927–1987) teorija apie moralinės sąmonės raidą, ją pritaiko istorinės sąmonės pasakojamajai galiai. Pasakojimą apie tai, „kaip buvo iš tikrųjų“, Rūsenas grindžia moralinėmis vertybėmis. Tuo jis artimas White'ui, teigusiam, kad „kiekvieno istorinio naratyvo slaptas ar išreikštas tikslas – tai noras moralizuoti nagrinėjamus įvykius“⁴⁷. Pasak Rūseno, išvados yra grindžiamos protu, o problemos sprendžiamos argumentais. Taigi istorinę sąmonę Rūsenas susieja su moralės ir samprotavimo (proto) santykiu. Istorinės sąmonės dėka praeitis yra patiriama ir aiškinama kaip istorija, ji vaidina svarbų vaidmenį formuojant žmogaus tapatybę.

Istorinė sąmonė turi naratyvinę struktūrą, nors ji yra ginčytina. Istorinės sąmonės veiklą – atsiminimą – skatina vaizdiniai ir simboliai (archetipai), kurie generuoja istorijas, nors patys savaime dar nėra istorijos, nėra naratyviai organizuoti, o tik „laiko aiškinimo prasmės generatoriai“⁴⁸. Panašiai Rūsenas mąsto apie meno kūrinčius (paveikslus, skulptūras), kategoriškai teigdamas, kad juose nėra istorijos arba jie yra istoriški tik iš dalies, jei matoma kokia nors pavaizduotų įvykių sąsaja su dabartimi.

Istorinė sąmonė yra siejama su atsiminimu kaip patirties artikuliacija, tačiau tai nėra asmeninis atsiminimas (mes negalime atsiminti to, ko nepatyrėme), istorinė sąmonė „tematizuoja praeitį, kuri yra anapus savo gyvenimo trukmės ribų“⁴⁹. Kita vertus, asmeninė atmintis nuo istorinės sąmonės yra neatsiejama, nes žmogus įsilieja į tam tikrą „dvasinį darinį“, išeinantį už jo gyvenimo ribų. Taip, Rūseno nuomone, įveikiama „savasties mirtis“. Tapatumas tampa

⁴⁷ Hayden White, „Naratyvumo vertė“, p. 50.

⁴⁸ Jörn Rūsen, *Istorika*, 2007, p. 86.

⁴⁹ Jörn Rūsen, *Istorika*, p. 45.

istoriškas, kai peržengiamos subjektų gyvenamo laiko ribos, o dėl atminties – baigtinumas⁵⁰.

Iš esmės atsiminimas yra artimas postmoderniam diskursui – žmogaus dvasios prasingam kūrybiškumui, t. y. vaizduotei bei fikcijai. Tokia istorika, pasak Rūseno, pradedama nuo atsiminimo, kaip istorinio mąstymo šaltinio, analizės. Tačiau Rūsenui svarbi žinojimo ir pažintinių procedūrų sistema, kuri yra susijusi su faktų duotybe ir yra būtina orientavimo funkcijos prielaida. Rūsenas susilieja patyrimą su žinojimu⁵¹. Atsiminimas susijęs su patirtimi, – čia vokiečių teoretikas pasitelkia racionalų mąstymą, – net atsiminime turi būti įtvirtintas istorinio mąstymo metodinis racionalumas: praeitis yra atsimenama kaip faktas.

Galiausiai istorinę sąmonę Rūsenas susaisto su istorijos kultūra teigdamas, kad istorijos kultūra yra istorinės sąmonės istorinis atsiminimas, kuris atlieka gyvenimo praktikos orientavimo funkciją per subjektų veiklą ir savitarpio santykius. Istorinės sąmonės įprasminimą vokiečių teoretikas atlieka per tris dimensijas: „estetinę, politinę ir pažintinę“⁵². Estetinė dimensija yra tam tikra literatūriškumo forma – per literatūrines kalbines formas (pvz., istorinio romano), estetinę kokybę išreiškiamas pažinimas ir istorinio atsiminimo galia. Literatūrinė forma padeda *kreiptis* į skaitytojus. Politinė dimensija atlieka pritarimo funkciją ir yra susijusi valios galia. Pažintinė funkcija reguliuoja istorinės sąmonės pažintines operacijas. Šių trijų dimensijų koreliacija kuria istorinio atsiminimo prasmę.

⁵⁰ Jörn Rūsenas, „Patirtis, aiškinimas“, p. 54.

⁵¹ Pasak Karlheinz Stierle, Rūseno teiginys (kai istorija yra įspraudžiama į laikotarpį, ji pasako daugiau negu pati gali paaiškinti) reiškia, kad istorija negali būti grynas žinojimo išsakymas; Karlheinz Stierle, „Patyrimas ir naracinė išraiška: pastabos apie jų santykį literatūroje ir istoriografijoje“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, 2005, kn. 19, p. 119.

⁵² Jörn Rūsen, *Istorika*, p. 90–97.

DISCIPLINARINĖS MATRICOS GALIA

Pasiskolinęs iš JAV mokslo filosofo ir istoriko Thomo Samuelio Kuhno (1922–1996) paradigmos sąvoką, Rūsenas ją pritaiko istorijos mokslo modeliui. Norkus pastebi, kad Rūsenas siekė modernizuoti klasikinę Droyseno istoriką, sujungdamas Kuhno paradigmą su hermeneutinio rato principu⁵³. Kuhno paradigmos reiškė konceptualias mokslo istorijos pasaulėžiūras, kurias sudaro eksperimentai, teorijos ir metodai. Paprastai pasirenkama viena kokioji paradigma, atliekami tyrimai, kol galiausiai išaiškėja anomalijos, išryškinančios paradigmų skirtumus, prieštaravimus, kaitą. Rūsenas paradigmą pritaiko istorijos mokslui ir pateikia disciplinarinę matricą. Ją sudaro penkios dalys:

pažinimo interesai (dabarties poreikiai, kurie nulemia domėjimąsi praeitimi);

laiko pokyčių nulemti interpretacijos požiūriai (praetities, dabarties ir ateities sintezės rūšis, tam tikra istorijos filosofija);

empirinio tyrinėjimo metodinės taisyklės (istorijos prasmės tyrinėjimas; metodinės taisyklės suteikia istorijos mokslui akademiškumo);

praetities reprezentacijos formos (remiantis reikšmės dabarčiai kriterijumi kuriamas tekstas, t. y. istoriografijos forma);

kultūrinio orientavimo funkcijos praktiniame žmogaus gyvenime (esama dviejų rūšių: viena išorinė, kita vidinė; išorinė susijusi su kultūrinio pavyzdžio ir praktinės veiklos reikšme, vidinė – su žmogaus tapatybės formavimu);

Rūseno nuomone, kiekvienas šių faktorių yra būtinas, jie visi drauge sudaro istorinio atsiminimo racionalią formą ir tam tikrą tvarką. Istorinis mąstymas turi savo logiką, pagrįstą metodiniu racionalumu, tačiau Rūsenas neatmeta ir dvasinių poreikių, patirčių bei iššūkių. Visus istorinio mąstymo aspektus lemia pamatinis prasmės

⁵³ Zenonas Norkus, „Jorno Rūseno istorinės kultūros studijų teorinės idėjos“, in: *Problemos*, 2005, Nr. 67, p. 35.

kriterijus – praeities reikšmė dabarčiai su ateities perspektyvomis ir lūkesčiais.

Modernizmo epocha adoravo pažintinius elementus, kuriuos užtikrino tiesa ir objektyvumas, tačiau esama ir nepažintinių dalykų – postmodernybės eksplikuotas istorijos rašymas, vadinamasis lingvistinis posūkis, kuris tapo toks pat svarbus kaip ir pretenzijos mis laikoma tiesa bei metodas. Rūsenas imasi taikyti modernaus ir postmodernaus istorinio mąstymo prieštaravimus („Aš norėčiau pakoreguoti klaidinančias konstrukcijas“⁵⁴). Prieštaravimus ir įtampą panaikina būtent toji Rūseno suformuluota disciplinarinė matrica. Istoriko teigimu, pažinimo interesus ir kultūrinio orientavimo funkcijas lemia kolektyvinio atsiminimo politinė strategija, interpretacijos požiūrius ir metodus – istorinio žinojimo produkcijos pažintinė strategija, praeities reprezentacijos formos ir kultūrinio orientavimo funkcijas – istorinės reprezentacijos poetikos ir retorikos estetinė strategija. Trumpiau tariant, istorinį pažinimą lemia estetika, politika ir kalbotyra – postmodernybės aktualizuotos kategorijos.

Rūsenas remdamasis Ricoeuru išskiria ir tris istorijos mokslo funkcionavimo rūšis – funkcinę (orientavimo funkcija), refleksyviają (istorinės interpretacijos, arba „paliestųjų dvasinis darbas“) ir operatyviają (pirmųjų dviejų sintezė: istorinis interpretavimas orientuojamas į gyvenimą, į istorijos kultūros praktiką). Rūsenas pamini dar vieną dalyką, kuris iškrinta iš matricos, nes yra metodiškai nesuklasifikuojamas, tai – praeities patirtis. Istorinio atsiminimo interesai ir poreikiai formuoja klausimus, į kuriuos atsako praeitis. Poreikius ir interesus lemia patirtis. Ir šioje vietoje Rūsenas parodo savo mąstymo žavesį – interesus ir poreikius patirtis formuoja dviem būdais: „kaip veiksminga tradicija, kaip kitoniškumo žavesys, kaip traumas išstūmimas ir netgi kaip užmiršimas, kuris vis dėlto praeitį, net ir išstumtą, išlaiko gyvą“⁵⁵. Rūsenas nevingia sakyti, kad istorinis

⁵⁴ Jörn Rūsen, *Istorika*, p. 198.

⁵⁵ *Ibid.*, p. 200.

mąstymas ir pažinimas yra poetinis (nuo žodžio *poiēsis* – daryti, kurti), kūrybinis procesas. Taip samprotaudamas jis pritaria White'ui, istoriniame aprašyme iškėlusiam poetinį veiksmą: kad pavaizduotų, kaip buvo iš tikrųjų, istorikui tenka įsivaizduoti visą dokumentuose minimų įvykių kompleksą kaip galimą pažinimo objektą – įsivaizdavimo veiksmas – poetinis, nes jis yra „nuojauta grįsta ir ikikritinė pačios istoriko sąmonės veikla“⁵⁶. Pasak Rūseno, dokumentai, kurie teikia informacijos apie įvykius, yra tik objektyvumo pretekstas. Istorija netgi privalo būti subjektyvi, nes kai istorijos žinios pasidaro pernelyg objektyvios, jos prarandančios savo paskirtį, t. y. kultūrinio orientavimo funkciją. Rūsenas skiria socialinę tikrovę (kaip kultūros dalį), kuri determinuoja istorijos objektyvumą, tad kuo labiau subjektas orientuotas į save (į subjektyvumo formavimą), tuo labiau jis formuoja savo istorinę tapatybę⁵⁷.

Rūsenas nuolat eksplikuoja istorijos tęstinumo idėją (praėjusiu suvokiama per dabartį žvelgiant į ateities lūkesčius). Tačiau, kai ši idėja tampa svarstymų objektu, o skaitytojui pateikiama parašyta istorija – „užbaigtas laiko patyrimo supratimo procesas“, tęstinumas tarsi „užsibaigia“. Rūsenas savo idėją gina ir teigia, kad istoriją skaitytojams reikia pateikti taip, kad ją skaitydami pasitelktų savo protą (!) ir kurtų tęstinumą. Tuomet istoriografija įgytų formą, artimą šiuolaikinei literatūrai. Tokie samprotavimai primena recepcijos teorijos nuostatas.

Taigi Rūsenas, remdamasis disciplinarinėmis matricomis, pateikia labai praktišką, kultūriškai orientuotą, pasakojimo galimybę – istoriografijos formą, kurioje atsiskleistų istorijos prasmė, žmogaus tapatybės paieškos, o pati praėjusiu būtų metodologiškai racionaliai ir oriai interpretuota.

⁵⁶ Hayden White, *Metaistorija: Istorinė vaizduotė XIX amžiaus Europoje*, iš anglų k. vertė Halina Beresnevičiūtė-Nosálová, Gintautė Lidžiuvienė, Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 37.

⁵⁷ Jõrnas Rūsenas, „Patirtis, aiškinimas“, p. 51–55.

Rūseno darbus pasitelkia istorikai (Alfredas Bumblauskas, Auri-
mas Švedas ir kt.). Tačiau Norkus pabrėžia, kad yra klausimų, kuriuos
svarsto ne vien istorikai⁵⁸, o Rūseno istorinės kultūros apibrėžtis į
intelektualines diskusijas įtraukia sociologus, filosofus, literatūrolo-
gus. Ką daryti su istorine praeitimi, atmintimi ir palikimu, į kokius
disciplinarinės matricos rėmus įsprausti praeitį – tai problema, aktuali
įvairių disciplinų tyrinėtojams. Literatūros istoriografijoje Rūseno
istorinio pasakojimo tipai taip pat pasirodo įvairiuose darbuose⁵⁹.

Koks turėtų būti šiuolaikinis pasakojimas? Šis klausimas ypač
aktualus lietuvių literatūros istoriografijai. Lietuvoje po nepriklauso-
mybės atgavimo, daugiausia svarstyta apie pozityvistinės literatūros
istorijos rašymo tradicijos aktualumą. Remdamiesi kitų šalių patir-
timi, Lietuvos literatūrologai kėlė klausimus tomis pačiomis, kaip ir
Vakarų kultūroje, probleminėmis antraštelėmis apie literatūros istorijos
galimumą. Tačiau beveik visi pritarė literatūros istorijos reikalingu-
mui, ginčai kilo tik dėl jos pobūdžio. Pasaulio lituanistų bendrija
1996 m. suvažiavime Lietuvoje svarstė, kokia turėtų būti lituanistika
XXI amžiaus išvakarėse⁶⁰. Viktorija Daujotytė pranešime „Galima ir
negalima literatūros istorija“, remdamasi Hansu-Georgu Gadame-
riu mąstė apie literatūros tęstinumą ir teigė, jog literatūros istorija
yra „besitęsiančios būties kūryba“⁶¹, dvasios judėjimas. Profesorės
nuomone, istoriją reikia ne perrašyti, bet parašyti ir kurti. Istorija yra
būtina ir galima, nuolat reikalaujanti atsinaujinimo. Tačiau istorija
negali būti problemiška – joje turi būti aprašoma tai, kas jau yra

⁵⁸ Zenonas Norkus, „Jørno Rūseno istorinės kultūros studijų teorinės idė-
jos“, p. 33–47.

⁵⁹ Pvz., Rūseno istorinės sąmonės tipai pritaikyti Ievos Simonaitytės roma-
nui *Aukštųjų Šimonių likimas*; Deimantė Pupalaigytė, „Istoriškumas ir kultūriniai
klodai“, *Darbai ir dienos*, 2003, t. 36, p. 107–133.

⁶⁰ Medžiaga išleista leidinyje: *Lituanistika XXI amžiaus išvakarėse: tyrinėjimų
prioritetai, metodai ir naujovės*, Vilnius: Baltos lankos, 1997.

⁶¹ Viktorija Daujotytė, „Galima ir negalima literatūros istorija“, in: *Lituanis-
tika XXI amžiaus išvakarėse: tyrinėjimų prioritetai, metodai ir naujovės*, Vilnius: Bal-
tos lankos, 1997, p. 10–17.

išryškėję. Literatūros istorija – tai „bendrų strategijų, taktikų, veiksmų, buvimo atpažinimas, išvelgimas, motyvavimas, pamatinių mąstymo struktūrų eksplikacija“⁶². Visai kitokios nuomonės buvo Violeta Kelertienė, skeptiškai žiūrėjusi į nacionalinių literatūros istorijų rašymą ir teigusi, kad reikia permąstyti literatūros kanoną, rašyti, pavyzdžiui, žanrų vystymosi istoriją ar tokią istoriją, kuri turėtų būti sulipdyta ne sinchroniškai, bet diachroniškai⁶³. Giedrius Viliūnas reziumuodamas pateikė siūlymą rašyti metaistoriją arba literatūros istorijos istoriją – literatūros istoriją, kurios objektas būtų pati literatūros istorija. Savi-refleksinėje istorijoje būtų aprašoma pačios literatūros istorijos, kaip reiškinių, atsiradimo prielaidos, ištakos, kontekstas, prasmė. Tokia istorija būtų ir tiriamoji, ir ideologinė: ideologijos tiriamoji, sykiu eksplikuojanti literatūros istoriją organizuojančias ideologemas ir pragmatiškai svarstanti, kurios iš jų tebėra aktualios⁶⁴. 2003 m. Vilniuje Lietuvių literatūros ir tautosakos institute buvo surengta konferencija „Literatūros istorija – paradoksas ar paradigma“⁶⁵, paskelbta straipsnių literatūros istorijos apmąstymo temomis⁶⁶. Visos šios diskusijos buvo tik Vakaruose vykusių diskusijų atgarsis. Jos nesuformulavo naujų istoriografijos tendencijų, tik privertė atsigręžti į savo praeitį ir apsvarstyti nacionalinės literatūros istorijų padėtį bei įsisenėjusias tautinio sąmoningumo problemas, išryškino nuomonių įvairovę ir tam tikrą sutrikimą, kurį lemia kitokia situacija nei Vakarų pasaulyje.

⁶² *Ibid.*, p. 15.

⁶³ Violeta Kelertienė, „Lengvai pučia keturi vėjai lietuvių literatūrologijoje“, in: *Lituanistika XXI amžiaus išvakarėse: tyrinėjimų prioritetai, metodai ir naujosios*, Vilnius: Baltos lankos, 1997, p. 65–76.

⁶⁴ Giedrius Viliūnas, „Replika diskusijoje dėl literatūros istorijos“, in: *Lituanistika XXI amžiaus išvakarėse: tyrinėjimų prioritetai, metodai ir naujosios*, Vilnius: Baltos lankos, 1997, p. 197–200.

⁶⁵ Medžiaga paskelbta: *Literatūros istorija ir jos kūrėjai, (Senoji Lietuvos literatūra, kn. 17)*, Vilnius: LLTI, 2004.

⁶⁶ Aušra Jurgutienė, „Globalizmo iššūkis“, p. 89–97; „Literatūros mokslas šiandieninėje Lietuvoje“, in: *Literatūra*, 2005, t. 47 (1), p. 1–21; „Diskusija apie XIX a. lietuvių literatūros istoriją“, www.literatura.lt/TXT/E-202/disk_19a.htm. (žiūrėta 2007).

Reflektuota Vakarų kultūros patirtimi galima vadinti Rūseno apmąstymus, kurie susintetinti ir apibendrinti, išlaikantys ryšį su istoristine tradicija, hermeneutika ir postmoderniu aišktingumu, suponuoją konkrečias kryptis ir naratyvines matricas. Rūsenas istorijos sąvoką praplėtė iki istorinės kultūros, o jo disciplinarinė matrica, dar vadinama paradigminiu ratu, yra ne kas kita, kaip hermeneutinio rato modifikacija ir tąsa į istorinę kultūrą.

Lietuvoje į pagalbą istoriniams tyrimams pasitelkiamas naujasis istorizmas, recepcijos teorija ir kt. madingos mokyklos, bet ne visos jos pateikia aiškų metodologinį instrumentariumą – neretai pritrūksta metodiško aiškumo. Rūsenas, nors ir neišbaigtai, tačiau suformuluoja konkrečias istoriografijos formas, apibrėžia istorinę sąmonę ir suteikia kultūrinės orientavimo funkcijas praeities naratyvui. Rūsenas saugo racionalią galimybę pažinti objektyvią tiesą ir rūpinasi tyrimo metodologiškumu. Jis parodo, kad egzistuoja dar neišsemtas metodinis potencialas, kurio užteks ir ateities mokslui.

Įteikta: 2010-10-31

Priimta: 2010-1107-1702

Ramutė Dragenytė

A MODIFICATION OF CONTEMPORARY HISTORIOGRAPHY:
THE CONCEPTION OF JÖRN RÜSEN'S HISTORIOGRAPHY

Summary

The most important aspect in the research of the contemporary German historian and historiography theoretician *Jörn Rüsen* (b. 1938) is the philosophy and culture of history, humanism, the links between cultures and the politics and aesthetics of history. Rüsen's historiography conception is discussed in this article in line with modern and postmodern thought. The greatest attention is directed towards historical consciousness, the typology of historical narrative, and the possibility of adapting it to Lithuanian literature. Rüsen assigns four historical narrative styles: traditional, representative, critical and genetic. The most important accents are based on historical facts, objectivity, methodical rationalism, a variety of interpretations and the ability to relate *how it really was*. Rüsen perceives the truth as a matter that involves agreement determined by functions of cultural orientation, rational arguments, moral and spiritual needs. Objective narrative is no longer possible in postmodern discourse. However Rüsen believes that in connecting storytelling with cultural experience we can aim for objectivity. He also believes that three time dimensions are important in the interpretation of historical narration – the past, the present and the future. Rüsen proposes that history is like a mirror from the past into which a contemporary person looks in, wanting to know something of the future.